

В.А. БРЕХУНЕНКО (Київ)

“УКРАЇНКА” В ПРИКАЗНІЙ ДОКУМЕНТАЦІЇ МОСКОВІЇ XVI-XVII ст.: ПРОБЛЕМА РЕКОНСТРУКЦІЇ ПЕРВІСНОГО СКЛАДУ

Теза про наріжну роль джерельної бази в колі чинників, що підставово узаasadнюють якість будь-якого історичного дослідження, здається, ще ні в кого не викликала задовільно вмотивованих, концептуально оформлених заперечень. Навіть прибічники постмодернізму з їх абсолютизацією ролі історика не спромоглися осмислити на теоретичному рівні своє, м'яко кажучи, другорядне ставлення до проблеми повноти джерельної бази дослідження. Власне висновок про відведення постмодерністами історичному джерелу якщо не маргінесного, то принаймні не традиційно уявлюваного місця в лабораторії дослідника постає не з їхніх прямих артикуляцій, а скоріше як один із наслідків аналізу концептуального закроєння постмодернізму¹.

У межах же “проджерельної” парадигми вершиною піраміди ключових складників є положення про те, що тільки використання репрезентативної (або самодостатньої) джерельної бази закладає необхідні підвалини для ґрунтовних студій. При цьому, однак, з усього спектру компонентів проблеми репрезентативності на теоретичному рівні по суті з'ясовані лише рамкові критерії. Ступінь репрезентативності джерельної бази визначається як рівнодія двох інтегральних чинників: характеру співвідносності залучуваного до дослідження комплексу джерел з тим, який реально існував та існує на момент дослідження, й ступеня повноти відображення в першому досліджуваній дійсності. Відтак репрезентативна (самодостатня) джерельна база, по-перше, відображає основні інформативні властивості масиву джерел з проблеми,

що реально існував (в ідеалі), чи хоча б того, який існує на момент дослідження (досяжна мета); по-друге, за своїм інформативним потенціалом відкриває можливості для повнокровного (щоразу з точки зору парадигми розвитку історичної науки) відтворення відповідного фрагмента минулого.

Коли ж мова заходить про закономірності формування такої джерельної бази й про вироблення універсальних методик утворення репрезентативної вибірки, одразу дається взнаки брак відповідних напрацювань, породжений у свою чергу нерозв'язаністю підставових проблем. З одного боку, на сьогодні у більшості випадків можна лише приблизно окреслити реальний зміст первісної джерельної бази, а то навіть і її структуру. До цього спричинилося переплетіння двох основних факторів: значні природні втрати та відсутність (за поодинокими винятками) ґрунтовних досліджень зі специфіки продукування, відкладення й збереження наявних нині комплексів писемних джерел. З іншого боку, нез'ясовані закономірності відображення дійсності й кодування інформації в більшості різновидів джерел. Усе це унеможливило вироблення універсальної методики формування репрезентативної джерельної бази і водночас створює для дослідника замкнуте коло: визначити ступінь репрезентативності джерельної бази, з'ясувати інформаційні прогалини, можна лише у підсумку дослідження, тоді як це слід було б зробити на старті. Звідси надмірне вивищення при утворенні вибірки суб'єктивного фактора, особливо при зверненні до проблематики часів масового документа. Нерідко джерельні бази нагадують строкату нічим серйозним не вмотивовану добірку джерел, єдиним критерієм формування якої є спроможність залучати ті чи інші позиції.

За таких умов, а саме за умов розмитості уявлень про механізми формування самодостатньої вибірки по суті єдиним задовільним виходом є притягнення якомога повнішої сукупності джерел і наближення в такий спосіб реальної джерельної бази до потенційної, а то й до первісної.

Сказане вище, між іншим, унаочнює потребу реконструкції початкового стану цілісних природним чином сформованих корпусів писемних джерел. Проте реалізація такого сценарію, на жаль, можлива далеко не завжди. Непереборними перешкодами стають необоротні втрати джерел і цілих джерельних зібрань, брак описів доби формування того чи іншого корпусу джерел, розпорошення колись компактних масивів по різних збірках, неможливість бодай фрагментарного відтворення тексту втрачених джерел тощо.

Стосовно джерельних масивів з історії України XVI-XVII ст., то одним із лічених щасливих винятків постає представницький корпус джерел, що відклався в надрах архівів московських приказів як невід'ємна складова приказної документації, породженої функціонуванням московської управлінської вертикалі на південному та південно-західному напрямках, а також зносинами Москви з Польщею, Туреччиною, Кримом, Молдовою, Українською козацькою

державою (з середини XVII ст.), царгородськими патріархами, ногайськими татарами, козацтвами Дніпра, Дону, Волги, Яіка й Терєка, північнокавказькими чинниками.

Означений корпус не є компактним. У зв'язку з тим, що компетенції приказів, орієнтованих на обслуговування сфер так чи інакше пов'язаних з українською проблематикою, почасти перетинались, він розподілився по кількох генетично пов'язаних між собою зібраннях Посольського, Розрядного, Малоросійського приказів. Цілісність масиву досягається об'єднанням джерельних зібрань з наступних сучасних фондів: “Зносини Росії з Грецією” (ф.52), “Зносини Росії з Молдовою та Валахією” (ф.68), “Зносини Росії з Польщею (ф.79), “Зносини Росії з Туреччиною” (ф.89), “Зносини Росії з Кримом” (ф.123), “Зносини Росії з Грузією”(ф.110), Донські справи (ф.111), “Кабардинські й черкеські справи” (ф.115), “Кумицькі й Тарковські справи” (ф.121), “Малоросійські справи” (ф.124), “Зносини Росії з ногайськими татарами” (ф.127), Малоросійський приказ (ф.227), стовпці Білгородського, Московського, Новгородського, Севського, Приказного столів Розрядного приказу (Ф.210). При цьому лише сучасний ф.111 є наполовину штучним. Утворений він на початку XIX ст. відомим російським архівістом С.Строевим, який додав до зафіксованих в описі Посольського приказу 1673 р. донських стовпців деякі донські стовпці з Турецьких справ. Решта фондів відбиває історично сформовані зібрання.

Першорядного значення приказній “україніці” надає, з одного боку, існування в XVI-XVII ст. передумов для щільного задокументування в рамках приказного діловодства української проблематики, а з іншого - значні втрати джерел з низки інших важливих масивів. Достатньо згадати хоча б найдошкульніше – втрачені цілісні комплекси, як-то: Архів Старого Коша, Гетьманський архів другої половини XVII ст., Архів Кримського ханату, Архіви Донського, Волзького, Яїцького, Терського, Гребінського військ. До всього відсутність у такого ключового продуцента “україніки” як польське діловодство XVI-XVII ст. більш-менш стрункої системи зберігання поточної документації (крім судово-адміністративної) призвела до осідання основної маси джерел по приватних колекціях з усіма невтішними наслідками, які звідси витікають (перевага списків над оригіналами, суттєві втрати, частий брак описів, потрібних для уяви про початковий вигляд колекцій).

Не зупиняючись тут на особливостях кодування інформації загалом і дотичної української історії зокрема, в різних різновидах приказної документації, а також на інформаційному потенціалі комплексу в цілому (це окрема велика розмова), зауважу лише, що дослідники української історії ще від часів Д.Бантиша-Каменського звернули увагу на вміст Посольського архіву, а від Г.Карпова – й архіву Розрядного. Однак до сьогодні потенціал обох архівів використовується украй слабо.

Відправною точкою появи в приказній документації XVI-XVII ст. представницького корпусу джерел з історії України безумовно стала

пильна зацікавленість Московії процесами, що протікали в Україні та на стичних теренах. Сфокусованість Москви на стратегічному протистоянні з Польсько-Литовською державою за киево-руську спадщину та на утвердженні в Полі, на Дону, Волзі, Яїку й Тереку постійно вимагала повнокровної інформації про перебіг подій, а значить тягнула за собою появу відповідного потоку документів, пов'язаних з реалізацією власного курсу. Крім того, ключове місце України в системі тодішньої східноєвропейської рівноваги, а також та чи інша присутність українського сліду практично в усіх значущих регіональних проблемах зумовили багатоплановість такої інформації та розшарування останньої по джерелах різного діловодного походження. Водночас це відпочатково заклало передумови як для перемішування “україніки” з іншими документами генетично спорідненого діловодства, так і для розпорошеності її по різних природним чином сформованих одиницях зберігання (детальніше про них далі) та структурних складових приказних архівів.

Під потреби Москви протягом XVI ст. сформувалася доволі ефективна багатоканальна система інформаційного забезпечення та документообігу, що обслуговував процес реалізації зворотного впливу. Ключовими елементами цієї системи були посольська служба та інститут воевод міст південного та південно-західного порубіжжя. Московські послы, гінці, розмінщики, тлумачі забезпечували вивідування різноманітних відомостей у місцях призначення, а з 70-х років XVI ст. до обов'язків посольської служби ввійшло також збирання подорожньої інформації². Воеводи згромаджували свідчення від вихідців з України, Білорусі, Литви, Польщі, турецького й татарського полону, від українських, донських, волзьких, яїцьких, терських, гребінських козаків, засилали спеціальних вивідувачів, виконували різноманітні царські накази тощо. Специфічним джерелом інформації були офіційні стосунки Москви з козацькими спільнотами. Вершину піраміди утворювали Посольський та Розрядний прикази, які акумулювали документацію, що надходила з місць, і формували зворотний потік.

Щоправда, описана в загальних рисах система, продуктом якої став відповідний комплекс приказної документації й “україніки” в ньому, далеко не завжди мала такий викінчений вигляд. Особливо збідненою вона була в XVI ст. Зокрема, в Астрахані воеводи з'явилися лише в середині XVI ст., Самара, Саратов, Царин закладаються в кінці 80 - на початку 90-х рр. XVII ст., лише в 90-х будується білгородська захисна лінія, терська воеводська канцелярія функціонувала з 1567 по 1571рр., а далі з 1588 р. Лише до початку 70-х років XVI ст. відносяться початки офіційних контактів Москви з волзькими та донськими козаками, а з яїцькими – до середини 80-х років XVI ст. Розладною з відомих причин виглядає управлінська вертикаль в роки Великої Московської Смути. І тільки з 10-х років XVII ст. присутні усі складники, що й уможливило високу щільність задокументування тодішніх процесів. Фактично можна

вести мову про те, що система постійно еволюціонувала й остаточно сформувалася тільки під кінець XVI ст. Відсутність в попередні часи більшої частини тих чи інших елементів обмежувала потік документації до московського центру, а звідси й інформативні можливості приказних архівів. Найгіршою виглядає ситуація першої половини XVI ст., коли ще не оформилася приказна система й з усіх елементів функціонували лише посольська складова та інститут воевод південно-західного прикордоння. Та й то посли не були зобов'язані до спеціального збирання подорожньої інформації.

Як видається, рельєфно виділяються наступні етапи розвитку системи:

1. Кінець XV - середина XVI ст. – доба домінування посольської документації, доважком до якої була переписка центру з воеводами південно-західного прикордоння;

2. Середина XVI - 80-років XVI ст. – утворення приказної системи управління, в рамках якої діловодство стосовно порушеної проблематики зосереджувалося в Посольському та Розрядному приказах, формування таких осередків продукування документації як інститут астраханських, самарських, терських воевод, започаткування контактів Москви з волзьким, донським, яїцьким, терським козацтвами;

3. Кінець XVI ст. – заклочний етап витвору системи, змістом якого стала поява потужного продуцента джерел в особі воеводських канцелярій новозбудованих міст-фортець на Волзі (Самара, Саратов, Царицин) та в межах білгородської оборонної лінії – Воронежа, Білгорода, Валуйок, Лівен та ін.;

4. 1603-1613 рр. – розладнання системи у зв'язку зі Смутою;

5. Середина 10-х років - середина XVI ст. – функціонування системи в оптимальному режимі.

Паралельно формуванню зазначеної системи устійнювалися норми приказного діловодства, специфіка яких іманентно уможливило порушення питання про реконструкцію первісного складу “україніки” та й архівів Посольського та Розрядного приказів загалом. Ключове місце тут безумовно слід відвести спрямованості приказного діловодства на збереження усього комплексу документації, яка потрапляла до приказів та виготовлялася в них. Згідно з відповідними приписами, приказні дяки й піддячі мали докладати максимум зусиль задля впорядкованого зберігання документів й уникнення втрат. Заборонялося приватно виносити документи з приказних *ізб*³. А Розрядний приказ до того ж відповідав за архівну діяльність воеводських канцелярій. У XVII ст. запроваджуються вимогливі правила зберігання поточної документації в останніх⁴.

У приказах документацію (власну й ту, що надійшла з місць) підклеювали в *столпці* (“столпцы”). Окремо в Посольському приказі зберігали частину царських грамот та адресованих царю дипломатичних документів, утворивши спеціальний відділ – *грамоти*. Ті позиції, які з

суб'єктивних причин (найчастіше через недогляд чи недбалість піддячих) не потрапили до стовпців, складали в особнє місце. Це зібрання отримало назву *різне* (“рознь”). У Посольському приказі широко практикувалося переписування документації зі стовпців до спеціальних *книг* за тематично-хронологічною ознакою. І хоча в такий спосіб копіювалися далеко не усі документи, книги часто залишаються єдиними значущими компенсаторами безповоротно втрачених стовпців.

За діловодним походженням приказна документація ділиться на дві великі групи – вхідна та місцева. До останньої належать документи, що призначалися зовнішньому користувачеві, а також орієнтовані на внутрішні потреби приказу й центру в цілому. Вхідна документація включає в себе наступні різновиди джерел: статейні та вістеві списки, відписки, допитові свідчення, чолобитні, листи та грамоти із зарубіжжя, міжнародні договори. Місцева – царські грамоти, накази, пам'яті, записи переговорів, записані в приказах допитові свідчення, різноманітні примітки (“пометы”), естракти джерел, списки (“списки”) та ін.

У Посольському приказі документацію групували за об'єктами зносин, а в середині таких груп стовпці та книги формували за посольськими місіями. Комплект документації посольства поділяється на дві взаємопов'язані гілки – *відправлення* (“отпуск”) та *приїзд* (“приезд”). До першої входять копії оригіналів документів, що вручалися послам перед від'їздом (царські грамоти, накази, пам'яті). До другої групи належать документи, укладені послами під час сповнення посольської місії та після її завершення (статьові списки, відписки, чолобитні), а також документи, так чи інакше пов'язані з функціонуванням даного посольства (відписки воевод, козацьких Військ, допитові свідчення та чолобитні різних осіб).

Здебільшого посольські стовпці та книги обіймали увесь комплект чи одну з двох його складових. Проте нерідко з суто бюрократичних міркувань до одного стовпця потрапляло два комплекти посольських документів, або об'ємна документація одного посольства розділялася на два чи декілька стовпців.

Аналогічний принцип був притаманний і діловодству Розрядного приказу. Але поруч із посольськими стовпцями тут подибуємо й стовпці, вміст яких породжений стосунками центру з воеводами південно-західного прикордоння. Такі стовпці сформовані за хронологічною ознакою. Натомість у Розрядному приказі переважало хаотичне формування стовпців як наслідок поєднання куди ширшої компетенції приказу та суто бюрократичної складової. Тому найчастіше до одного й того ж стовпця потрапляла документація, що надходила з різних місць від Воронежа до Великих Лук чи Новгороду.

Зауважена вище практика виготовлення копій вихідної документації та різноманітних виписок з неї була характерною не тільки для Посольського приказу. Існувало непорушне правило, за яким усі царські грамоти, накази, пам'яті перед відправленням адресату чи врученням

копіювалися. Такі копії відкладалися в стовпцях, або в книгах. А відтак мусив зберігатися повний комплект документації, призначеної не тільки послам, гінцям, тлумачам, а й воеводам, козацьким спільнотам тощо. Крім того (і це має ключове значення), широко застосовувалася практика виготовлення різноманітних екстрактів та регестів, а також “списків” з екстрактів та регестів. Здебільшого під такі операції потрапляли відписки та допитові свідчення.

Не менш важливе й те, що формуляри царських грамот, наказів, пам’ятей допускали включення до вказівок про попередньо направлені цьому адресатові (а то й іншим) грамоти, накази, а також про отримання від нього та від інших осіб відписок чи допитових свідчень. Часто-густо справа не обмежується лише згадками й подаються короткі естракти “засвічених” документів. Принципово схоже явище знаходимо й у відписках. Тут маємо екстракти царських грамот, наказів, а також відписок, попередньо направлених до Москви або отриманих від інших адресатів. Тексти ж допитових речей у відписках, на відміну від царських грамот, передаються, як правило, майже дослівно.

Врешті, двома останніми чинниками, що узаasadнюють реалізацію проекту, є наявність укладених в XVII ст. описів Посольського приказу та порівняно незначні втрати представлених в описах стовпців та книг з перелічених вище фондів. Натомість фатально величезні втрати Посольського та Розрядного архіву за XVI ст. унеможливають реконструкцію первісного складу масиву за той період.

Описи Посольського приказу 1614-1615, 1626, 1632, 1671 рр. дають лише рамкові уявлення щодо вмісту Посольського архіву. Три з них видрукувані й доволі докладно прокоментовані⁵. Під кутом зору нашого завдання ключове значення має те, що кожного разу попри підмічену В.Гальцовим⁶ еволюцію різних елементів системи описування, у тому числі й формуляру описової статті, за об’єкт брався не окремий документ, а природним чином сформована одиниця зберігання (стовпці, книги, різне й грамоти). У перших трьох описах такі одиниці зберігання згруповані в окремі розділи, а в межах останніх розміщені за об’єктами зносин. Упорядники опису 1673 р. взяли на озброєння зворотний принцип, що дозволило їхньому дітищу відобразити й особливості діловодства Посольського приказу, і специфіку архіву. Спершу вся документація була розподілена за об’єктами зносин, а далі – за одиницями зберігання, всередині яких за хронологічною ознакою. Зазнавав змін і формуляр описової статті.

Як вже з’ясовано⁷, типовий формуляр склався ще в процесі підготовки опису 1626 р. У 1632 р. цей формуляр був фактично повторений, а в 1673 р. покладений в основу при скороченні основної частини.

Ідеальний формуляр 1626 та 1632 рр. містить наступні елементи: ідентифікатор одиниці зберігання за об’єктом зносин (наприклад “столп крымской”), короткі загальні вказівки про видову чи тематичну ознаку, хронологічні рамки, ступінь збереження, фізичний стан. Приміром:

“Столп крымской 123-го году августа по 24 число; отпуск околничего князя Григорья Волконского да дьяка Петра Овдокимова, поплел, верху нет”⁸. Іноді вказівка на хронологічні рамки стовпця випадала, як це сталося, зокрема, зі стовпцем, що містив відписки тих таки Г.Волконського та П.Овдокимова (“Отписки ис Крыму князя Григорья Волконского да дьяка Петра Овдокимова расклеился и верху нет”). Але як у зауваженому, так і в більшості інших випадків пропуски дат з’являються лише за умови сусідкування генетично споріднених стовпців, де такі дати вказувались. Подеколи стовпці, не датовані в описі 1626 р., в описі 1673 р. значаться вже з хронологічними рамками, як, скажімо, щойно згаданий стовпець з відписками Г.Волконського та П.Овдокимова: “Столпик, а в нем отписки, каковы писали к великому государю ис Крыму послы князь Григорей Волконский да дьяк Петр Овдокимов 123-го году, начала нет”¹⁰. У кожному разі відсутність хронологічних рамок не стоїть на заваді ідентифікації нинішніх стовпців з описаними в XVII ст.

Ключову роль відіграє тут брак іншого – поджерельного реєстру стовпців та книг. Для прикладу, у згаданому вище стовпці крім відписок послів є відписки воронезьких та валуйських воевод, допитові свідчення різних осіб, царські грамоти¹¹. Отже, описи XVII ст. дають змогу лише уявити ступінь збереження власне стовпців, книг, грамот, “різного” та ступінь повноти одиниць зберігання. Ідентифікувати описані в XVII ст. стовпці нескладно, оскільки в подальшому їхній вміст не перемішувався. Чинні ж нині описи – результат копіткої праці Н.Бантиша-Каменського – відбивають порядок, притаманний первісній структурі архіву Посольського приказу.

Зіставлення описів XVII ст. між собою та з теперішнім складом відповідних фондів однозначно схиляє до висновку, що московська пожежа 1626 р. з її невтішними наслідками для Посольського архіву виявилася своєрідним рубежем, після якого втрат на рівні одиниць зберігання різко поменшало. Хоча, строго кажучи, такий висновок з повним правом можна прикласти лише до зібрання за XVI–1673 р. Брак описів кінця XVII - початку XVIII ст. не дає підстав для подібної переконаності стосовно кількості стовпців, книг, грамот та “різного”, сформованих в останній чверті XVII ст. Однак те, що архів тоді оминули стихійні лиха, дозволяє з великою долею вірогідності поширити зазначений вище висновок і на склад архіву за 1674р. - початок XVIII ст. Додаткових аргументів додає тут і той факт, що як свідчить аналіз, між 1626 та 1673 рр. вкрай рідко подибуємо схуднення стовпців, які в описах 1626 та 1632 рр. значаться як цілісні.

Найдошкульніших втрат зазнали потрібні нам складові Посольського архіву, як і архів в цілому, під час пожежі 1626 р. При укладенні післяпожежного опису 1626 р. не виявилось майже 95% польських стовпців, 36-и кримських стовпців за 1587-1602 рр., 4-х ногайських стовпців за 1598-1610 рр., 6-х молдовських за 1574-1603 рр.,

30-ти грамот кримських ханів до московських царів за 1583 (1584) – 1604 (1605). Крім того, суттєві втрати були й протягом XVI ст. Що ж торкається долі документації за 1627-1673 рр., то й тоді, за нашими спостереженнями, ушкоджень (хоча й порівняно незначних) не оминув жоден з фондів. Але частка втрат не перевищує 5-7% .

Не була милостива доля й до Розрядного архіву Він також зазнав суттєвих втрат, і знову ж таки в основному документації за XVI ст. Зі стовпців, що тоді сформувалися, до наших днів дійшли буквально одиниці. Опис 1626-1627 рр., що охопив вцілілі в пожежі 1626 р. стовпці, сам згорів у 1812 р. – фатальному для архіву Розряду¹². За свідченнями очевидців, французи тоді насипали цілий пагорб із розрядних стовпців та книг і підпалили його¹³. Описи 1668 та 1680 рр., на жаль, охопили лише частину архіву. Отже, сьогодні залишається лише зауважити відповідність сучасного фонду стовпців Білгородського, Московського, Новгородського, Приказного, Севського столів його наповненню, зафіксованому фундаментальними описами Розрядного архіву кінця XIX- початку XX ст.

Власне колосальні втрати документації як Посольського приказу, так і Розряду за XVI ст. стали тим чинником, який принципово унеможливив реконструкцію первісного складу архіву за цей період і змусив обмежитися XVII ст., бо блокував використання механізмів реконструкції, закладених простеженими вище особливостями приказного діловодства. Адже, враховуючи формуляр описової статті описів Посольського приказу та брак бодай подібних описів приказів Розрядного та Малоросійського, відновлення втрачених текстів чи хоча б окреслення реальних втрат має спиратися на переплетіння наступних чинників: а) орієнтації приказного діловодства на збереження усього комплексу вхідної, вихідної та внутрішньої документації; б) широкого застосування в усіх трьох приказах практики виготовлення копій вихідної документації (у тому числі перекладів з іноземних мов), а також укладення довідок, локальних списків та екстрактів джерел; в) проникнення до формуляру царських грамот, відписок та статейних списків екстрактів сторонньої документації та згадок про неї; г) можливість розпорошення джерел з однієї і тієї ж справи чи тематики по різних одиницях зберігання, а то й по різних фондах. Ясно, що у випадку зі втратами за XVI ст. обриваються хронологічні нитки між вцілілими одиницями зберігання і втраченими, а тому неможливо уявити склад останніх, не кажучи вже про відновлення текстів колись наявних у них джерел. Приступне лише вужче завдання – реконструкція складу контекстного оточення наявних одиниць зберігання. З іншого боку – і це принципово – внаслідок специфіки приказного діловодства реконструкція первісного складу “україники” неможлива без охоплення цією процедурою цілісного корпусу приказної документації – продукту реалізації політичного курсу Москви щодо її південного й південно-західного порубіжжя, Поля, поясу Дон-Волга-Яїк-Терек, а також зносин Московії з Річчю Посполитою, Туреччиною,

Кримом, ногайськими татарами, молдовськими князівствами, царгородськими патріархами, запорозькими козаками, Українською козацькою державою.

Практична ж реалізація планів стосовно окресленого масиву, як думається, має передбачати послідовне виконання наступних дослідницьких операцій:

- з'ясування ступеня внутрішньої повноти відповідних стовпців та книг;

- каталогізація наявних джерел, у тому числі їхніх списків;

- облік джерел, естракти яких чи згадки про які містяться в інших джерелах;

- зіставлення результатів обліку з каталогом, вияв прогалин в останньому;

- створення картотеки реальних втрат (при цьому має враховуватися видова структура таких конструкцій як “відправлення”, “приїзд”, а також наявність у первісному складі приказної документації допитових свідчень тих осіб, вказівка на переміщення яких до Москви міститься у відписах воевод, послів, розмінщиків, козаків, у статейних списках, та царських грамотах);

- з'ясування можливостей реконструкції текстів втрачених джерел на підставі естрактів. Реалізація такого завдання включає:

- а) дослідження формуляру естрактів, вияв його модифікацій;

- б) дослідження формуляру різних різновидів приказної документації;

- в) зіставлення естрактів з цілісними текстами, у випадках, коли останні збереглися, з'ясування можливої залежності формуляру і повноти нарративної частини естракту від видових особливостей прототипа;

- реконструкція тексту джерел чи його фрагментів у придатних для такої операції випадках;

- укладення генерального реєстру приказної документації, до якого входять джерела, що збереглися, естракти джерел, джерела, згадані в інших джерелах, вказівки на ступінь заповнення прогалин, утворених втратами об'єктів зберігання чи їх частин.

Безумовно у процесі практичної реалізації задекларованого проекту можуть з'явитися додаткові обставини, які слід буде врахувати. Крім того, апробована методика може стати основою при реконструкції інших складових Посольського та Розрядного архівів. А суттєві вигоди для дослідників, як уявляється, безперечні.

¹ Див., зокрема Дашкевич Я. Постмодернізм та українська історична наука // Україна крізь віки. – К., 2000. – С.15-29.

² Рогожин Н. Посольские книги России XV – начала XVII вв. – М., 1994. – С.101.

³ Самоквасов Д.Я. Русские архивы и царский контроль приказной службы в XVII веке. – М., 1902. – С.13-35.

⁴ Див. детальніше: *Оглоблин Н.* Провинциальные архивы России в XVII в. // Вестник археологии и истории. – СПб., 1886. – Вып. VI. – С. 78-123.

⁵ Описи Царского архива XVI в. и архива Посольского приказа 1614 года. – М., 1960; Опись архива Посольского приказа 1626 года. – М., 1977. – Ч. 1-2.; Опись архива Посольского приказа 1673 года. – М., 1990. – Ч. 1-2.

⁶ Опись архива Посольского приказа 1626 года. – Ч. 1. – С. 9-11; Опись архива Посольского приказа 1673 года. – Ч. 1. – С. 11-16.

⁷ Опись архива Посольского приказа 1626 года. – Ч. 1. – С. 10-11; Опись архива Посольского приказа 1673 года. – Ч. 1. – С. 15.

⁸ Опись Посольского приказа 1626 года. – С. 278.

⁹ Там же.

¹⁰ Там же.

¹¹ Російський державний архів давніх актів. – Ф. 123. – Опис 1. – 1614!3. – Арк. 68-69, 124-132, 161-166.

¹² Описание документов и бумаг, хранящихся в Московском архиве Министерства юстиции. – М., 1888. – Кн. 5. – С. 66.

¹³ Там же.